

บทที่ 5

บทสรุป

จากลักษณะพื้นที่อ่าวไทยที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกิดขึ้นของผลิตภัณฑ์ทางธรรมชาติโดยเฉพาะปลาทู ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก จึงทำให้ปลาทูเป็นปลาที่มีความสำคัญต่อสังคมและเศรษฐกิจของไทย ปลาทูที่พบในอ่าวไทยในขณะนี้มีทั้งหมด 4 ชนิด แต่ชนิดที่สำคัญและสร้างรายได้ให้กับพื้นที่อ่าวไทยและประเทศคือ Indo-Pacific chub Mackerel

มีหลักฐานว่าคนไทยรู้จักและคุ้นเคยกับการบริโภคปลาทูมาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยา ในระยะแรกการบริโภคส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ภาคกลาง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ไม่ห่างไกลจากชายฝั่งทะเล และมีคลองเป็นเส้นทางสำคัญในการขนส่ง รวมทั้งมีเส้นทางรถไฟที่สำคัญคือรถไฟสายหาชัยหรือรถไฟท่าจีน ตัดในปีพ.ศ. 2445 และรถไฟสายแม่กลองตัดในปีพ.ศ. 2448 ซึ่งช่วยให้การขนส่งสะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น นอกจากนี้ในปีพ.ศ. 2443 เมื่อมีการตัดเส้นทางรถไฟสายตะวันออกเชิงเหนือและสายเหนือในปีพ.ศ. 2464 ทำให้การบริโภคปลาทูขยายออกไปยังพื้นที่ดังกล่าว

รูปแบบการบริโภคปลาทูในสังคมไทยแต่เดิมนั้นเป็นแบบง่าย ๆ ไม่ซับซ้อนได้แก่การปิ้งย่าง และมีปริมาณการบริโภคไม่มากนัก เนื่องจากคนไทยตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำลำคลองจึงทำให้คุ้นเคยกับปลาน้ำจืด ภายหลังเมื่อชาวจีนอพยพเข้ามาโดยเฉพาะในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำให้รูปแบบและปริมาณการบริโภคเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากชาวจีนที่อพยพเข้ามาเป็นชาวจีนที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ติดกับทะเล ทำให้เคยชินกับการบริโภคอาหารทะเล ประกอบกับชาวจีนที่อพยพเข้ามาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างในกรุงเทพฯทำให้เกิดความต้องการอาหารราคาถูกเพื่อใช้ในการบริโภค โดยเฉพาะปลาทู ในการบริโภคชาวจีนมักจะนำไปทอด ซึ่งรูปแบบการทอดนี้ได้มีการเข้าสู่สังคมไทยเช่น ผ่านการแต่งงาน ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับไทย กลายเป็นน้ำพริกปลาทูทอดอาหารยอดนิยมของไทย นอกจากนี้ยังปรากฏรายการอาหารที่ทำจากปลาทูอีกจำนวนมากในตำราอาหารของชนชั้นสูงและผู้มีการศึกษา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการและความหลากหลายของการบริโภคของการบริโภคปลาทูในสังคมไทย

นอกจากปลาทูจะเป็นที่ต้องการของตลาดภายในประเทศแล้ว ยังเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ โดยได้มีการส่งออกไปจำหน่ายในรูปแบบผลิตภัณฑ์ปลาทูเค็ม ซึ่งมีตลาดรับซื้อที่

สำคัญได้แก่ ประเทศอินโดนีเซีย สิงคโปร์ และฮ่องกง โดยเฉพาะอินโดนีเซียเป็นแหล่งตลาดรับซื้อที่ใหญ่ที่สุด

จากความนิยมในการบริโภคปลาหูของตลาดภายในและภายนอกทำให้ปลาหูเป็นสินค้าสำคัญที่มีผู้สนใจเข้ามาลงทุน แบ่งออกเป็นทำประมงปลาหูและทำธุรกิจการค้าปลาหู

สำหรับการลงทุนทำประมงปลาหู ผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่น แยกตามกลุ่มชาติพันธุ์ได้แก่ ชาวจีน ชาวญวน ซึ่งได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอ่าวไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา และเป็นกลุ่มคนที่มีความชำนาญในการประมงอย่างมาก และชาวไทยซึ่งมีจำนวนไม่มาก นอกจากคนในท้องถิ่นแล้วยังมีผู้ประกอบการภายนอกหรือต่างถิ่นสนใจเข้ามาทำประมงปลาหูด้วย เช่น พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ และประยูร จรรย์วงศ์ แต่ภายหลังประสบปัญหาการขาดทุน เนื่องจากการลงทุนทำประมงปลาหูผู้ทำจะต้องมีประสบการณ์และมีความสัมพันธ์เป็นส่วนตัวระหว่างชาวประมงกับพ่อค้ารับซื้อปลาหูสด รวมทั้งต้องมีเงินสดเป็นจำนวนมาก

ผู้ประกอบการลงทุนทำประมงปลาหูดังกล่าวสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ ผู้ประกอบการรายย่อยและผู้ประกอบการรายใหญ่ ผู้ประกอบการรายย่อยคือ ผู้ทำประมงอยู่ในเขตพื้นที่ชายฝั่งทะเล โดยลงทุนทำประมงจำนวนไม่มาก เช่น ใโปะน้ำตื้น ส่วนผู้ประกอบการรายใหญ่คือ ผู้ลงทุนทำประมงขนาดใหญ่ซึ่งต้องอาศัยการลงทุนจำนวนมากเช่น ใโปะน้ำลึก

ในการดำเนินงานผู้ประกอบการจะต้องลงทุนทั้งในเรื่องของอุปกรณ์และแรงงาน อุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่เรือและเครื่องมือประมง ซึ่งจำเป็นต้องใช้ทุนจำนวนมาก เพราะการทำประมงทะเลในอ่าวไทยขึ้นอยู่กับสภาพทางธรรมชาติเป็นหลัก ซึ่งบางครั้งอาจประสบปัญหาลมมรสุม ดังนั้นเครื่องมือที่ใช้ทำประมงจึงต้องมีความแข็งแรง ต่อมาในช่วงหลังสงครามโลกเมื่อกิจการประมงปลาหูขยายตัวมากขึ้น เนื่องจากความต้องการของตลาดที่เพิ่มขึ้นทำให้การลงทุนจึงมีจำนวนมากตามไปด้วย

ส่วนแรงงานที่ใช้ในการประมงปลาหูส่วนใหญ่เป็นคนท้องถิ่น เนื่องจากการทำประมงจำเป็นต้องอาศัยผู้ที่มีความชำนาญในการดูแลทางการไหลของน้ำ และการดูแลปลา

นอกจากการลงทุนดังกล่าวแล้ว ผู้ประกอบการยังต้องจ่ายค่าภาษีอากรให้กับรัฐบาลเป็นจำนวนไม่น้อย ดังนั้นผู้ประกอบการส่วนใหญ่จึงต้องกู้ยืมเงินจากนายหน้า ส่งผลทำให้กลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญต่อระบบตลาดการค้า

ภายหลังเมื่อรวบรวมผลผลิตปลาหูได้เสร็จสิ้นลง ก็จะมีนายหน้าหรือผู้ประกอบการการค้าปลาหูนำเรือมารับสินค้าปลาหูหรือไม่ชาวประมงก็จะนำปลาหูบรรทุกใส่เรือมายังแหล่งขึ้น

ปลา ซึ่งอยู่ตามแหล่งประมงใหญ่ๆ เช่น ชุมพร ท่าจีน แม่กลอง โดยมีแหล่งขึ้นปลาแหล่งใหญ่ที่สำคัญอยู่ในกรุงเทพมหานคร บริเวณถนนทรงวาด ซึ่งจะมีนายหน้าหรือผู้ประกอบการการค้าคอยรับสินค้าปลาจากชาวประมง เพื่อนำไปจำหน่ายต่อ

ส่วนธุรกิจการค้าปลา เนื่องจากในการจำหน่ายสินค้าปลา ชาวประมงไม่สามารถจำหน่ายได้โดยตรงให้กับผู้บริโภค เนื่องจากผู้บริโภคแต่ละคนมีความต้องการซื้อไม่มาก ดังนั้นในการจำหน่ายสินค้าจำเป็นต้องผ่านกระบวนการต่างๆ ที่สำคัญคือ นายหน้าที่จะทำหน้าที่ในการรับซื้อสินค้าจากชาวประมงเป็นจำนวนมาก เพื่อนำไปจำหน่ายต่อแก่พ่อค้าขายส่งและพ่อค้าขายปลีกแล้วจึงเข้าสู่ผู้บริโภค ในการดำเนินงานก่อนพ.ศ. 2496 รัฐบาลจะไม่เข้ามาแทรกแซงในระบบการค้าเลย สามารถแบ่งการดำเนินงานของนายหน้าหรือผู้ประกอบการค้าได้เป็น 2 ช่วง คือ ช่วงก่อนพ.ศ. 2470 และในช่วงหลังพ.ศ. 2470

การดำเนินงานของผู้ประกอบการการค้าก่อนพ.ศ. 2470 มีผู้ประกอบการที่สำคัญได้แก่กลุ่มเจ้าภาชีนายอากร ซึ่งได้เข้ามามีบทบาทในธุรกิจการค้าปลา นับตั้งแต่รัฐเปิดให้มีการประมูลภาษีครั้งแรกในปีพ.ศ. 2397 ในการดำเนินงานนอกจากเจ้าภาชีจะทำหน้าที่เก็บภาษีให้กับรัฐบาลแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นนายหน้าติดต่อค้าขายให้กับชาวประมงอีกด้วย และกลุ่มของคนในบังคับต่างชาติซึ่งได้เข้ามาลงทุนโดยการออกเงินทุนให้กับชาวประมงและรับซื้อสินค้าปลา อย่างไรก็ตามกลุ่มที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดคือกลุ่มของเจ้าภาชีอากร แต่ภายหลังเมื่อรัฐบาลเริ่มจัดเก็บภาษีด้วยเจ้าหน้าที่ของรัฐเองในปีพ.ศ. 2435 เนื่องจากปัญหาการติดค้างชำระเงินภาษีอากรของบรรดาเจ้าภาชีนายอากร ส่งผลกระทบทำให้ระบบเจ้าภาชีนายอากรค่อยๆ เสื่อมสลายลง จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2470 เมื่อรัฐบาลสามารถตราพระราชบัญญัติภาษีภายในได้สำเร็จ ภาษีปลาก็ถูกยกเลิกไป

การดำเนินงานของผู้ประกอบการการค้าหลังพ.ศ. 2470 ภายหลังเมื่อกลุ่มเจ้าภาชีถูกยกเลิกไปทำให้มีผู้สนใจเข้ามาลงทุนประกอบธุรกิจการค้าปลาเป็นจำนวนมาก และก่อให้เกิดกระบวนการการค้าของพ่อค้าคนกลางในธุรกิจการค้าปลาที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น ส่งผลทำให้ราคาปลาถูกกำหนดจากกลุ่มพ่อค้าเหล่านี้ ผู้ประกอบการที่สำคัญได้แก่ แพปลา ซึ่งทำหน้าที่เป็นพ่อค้าเงินกู้และพ่อค่านายหน้าโดยจ่ายเงินล่วงหน้าให้แก่ชาวประมงนำไปทำประมงโดยไม่คิดดอกเบี้ย แต่มีข้อผูกมัดว่าชาวประมงต้องนำปลาที่จับได้มาให้แพปลาเป็นตัวแทนในการจำหน่าย

นอกจากนั้นยังมีผู้ประกอบการโรงเค็มซึ่งดำเนินงานเหมือนกับแพปลา ผู้ประกอบการโรงหนึ่งและผู้ประกอบการห้องเย็น กระนั้นก็ตามในการดำเนินงานกลุ่มผู้ประกอบการที่มีบทบาท

มากที่สุดคือ แพลลา เพราะเป็นกลุ่มที่มีเงินทุนมาก และยังเป็นกลุ่มพ่อค้าที่มีสัมพันธไมตรีเชื่อมโยงไปยังกลุ่มผู้ประกอบการโรงนึ่ง โรงทำปลาทุเค็มและห้องเย็น พบว่าบางรายก็เป็นผู้ออกเงินกู้ให้กับโรงเค็มหรือมีโรงเค็มเป็นของตัวเอง จึงทำให้แพลลาเหล่านี้จึงเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากในระบบตลาดการค้า จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2496 เมื่อรัฐบาลออกพระราชบัญญัติกิจการแพลลา และต่อมาได้จัดตั้งองค์การสะพานปลาขึ้น ทำให้แพลลาต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ

นอกจากปลาทุจะก่อให้เกิดการลงทุนในพื้นที่อ่าวไทยโดยตรงแล้ว ยังก่อให้เกิดการลงทุนของธุรกิจต่อเนื่องตามมาในพื้นที่อ่าวไทยได้แก่ การทำเรือประมง เครื่องมือประมง รวมทั้งหัตถกรรมสานเข่งปลาทุขึ้นในพื้นที่ต่างๆ เพื่อใช้เป็นภาชนะบรรจุปลาทุหนึ่ง

ความสำคัญของปลาทุต่อเศรษฐกิจและสังคมไทยดังกล่าว นับเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตรูปแบบการบริโภคของคนในสังคมไทย รวมถึงเศรษฐกิจการค้าในบริเวณรอบอ่าวไทย ตั้งแต่การนำสินค้าออกจากแหล่งธรรมชาติ ผ่านกระบวนการต่างๆจนถึงมือผู้บริโภค